

ΓΙΩΡΓΟΣ Ν. ΠΟΛΙΤΗΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΥΠΑΚΟΗ· ΔΙΚΛΙΔΑ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ Η ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΟΣ ΑΝΑΧΡΟΝΙΣΜΟΣ;

Σύμφωνα με μια αντίληψη που καλλιεργείται τελευταία, η πολιτική ανυπακοή μπορεί να δικαιολογηθεί μόνο σε εμφανώς ανελεύθερα αυταρχικά καθεστώτα. Αντίθετα, στις κοινοβουλευτικές δημοκρατίες ο σεβασμός και η προάσπιση των δικαιωμάτων των πολιτών από μέρους της εξουσίας είναι αυτονόητες, απαραίτητες αρχές. Υποστηρίζεται επίσης ότι η σύγχρονη δημοκρατία αποτελεί το τελικό πολίτευμα, στους κόλπους του οποίου είναι άγνωστη η καταπάτηση των πολιτικών ελευθεριών, ενώ η ελεύθερη βούληση των πολιτών εκφράζεται απρόσκοπτα μέσα από τις ενέργειες της εκλεγμένης κυβέρνησης.

Στην περίπτωση που αυτές οι προσεγγίσεις ευσταθούν, τότε κάθε αντίθεση προς την εξουσία είναι μια πράξη ενάντια στο σύνολο, πράξη ενάντια στην ηθική και τη λογική, πράξη απορριπτέα και καταδικαστέα. Δηλαδή η πολιτική ανυπακοή σε συνθήκες δημοκρατίας δεν είναι τίποτα άλλο, παρά η απρόκλητη επίθεση μιας μερίδας πολιτών κατά του συνόλου. Υπ' αυτήν την έννοια η πολιτική ανυπακοή συνιστά επικίνδυνο αναχρονισμό που θα είχε νόημα μόνο σε καθεστώτα που ευτυχώς έχουν εκλείψει, τουλάχιστον στο χώρο της Δύσης. Η εργασία μου αποσκοπεί να ανατρέψει αυτή τη θέση.

I. Γενικά

Είναι λίγο έως πολύ αυτονόητο ότι ο λαός μιας χώρας που τελεί υπό κατοχή δεν αναγνωρίζει την κατοχική κυβέρνηση και δεν την υπακούει με τη θέλησή του, επειδή προφανώς δεν βρίσκει ηθικό έρεισμα στον αυθαίρετο περιορισμό της ζωής, της ελευθερίας και της ιδιοκτησίας του. Διατηρεί λοιπόν στο ακέραιο το δικαίωμα να επιθυμεί και να ενεργεί προς την κατεύθυνση της ανατροπής της. Το ίδιο ισχύει και σε ότι αφορά στους πολίτες μιας χώρας στην οποία απουσιάζει η δημοκρατία και η ελευθερία έκφρασης της βούλησης. Με άλλα λόγια ούτε αυτοί δεσμεύονται από το καθήκον της υπακοής προς τη νομοθεσία μίας τέτοιας κυβέρνησης, θεωρώντας την ηθικά αστήρικτη.

Επομένως είναι εύλογο ότι η ύπαρξη μιας δημοκρατικά εκλεγμένης κυβέρνησης είναι αναγκαία συνθήκη για την ηθική απαίτηση της υπακοής των πολιτών στις επιταγές της. Αυτό όμως που έχει ιδιαίτερη αξία είναι ότι η ίδια συνθήκη είναι ανίκανη να διασφαλίσει ότι κάθε απόφαση μιας νόμιμης εξουσίας είναι εξ ορισμού ὀρθή και δεν προϋβάλλει τὰ ατομικά δίκαια των πολιτών. Το ενδεχόμενο αυτό ανακύπτει, όταν η εξουσία διατηρεί τα μορφολογικά χαρακτηριστικά μιας νόμιμης, εκλεγμένης κυβέρνησης, αλλά ουσιαστικά αθετεί την καταστατική πράξη διά της οποίας έχει συσταθεί. Σε αυτήν την περίπτωση δικαιολογείται η καταφυγή των πολιτών στο δικαίωμα της πολιτικής ανυπακοής.

Η διερεύνηση αυτής της πράξης είναι αναγκαία για την καλύτερη κατανόηση των ορίων που χωρίζουν την υποχρέωση της υπακοής και το δικαίωμα της πολιτικής ανυπακοής: Ασφαλώς η εκχώρηση της εξουσίας από το άτομο στο σύνολο και από την ατομική εξουσία στην πολιτική εξουσία δεν γίνεται εν λευκώ. Γίνεται μέσω της αμοιβαίας συμφωνίας με την οποία οι άνθρωποι αποφασίζουν ότι η προάσπιση των πιο σημαντικών τους αγαθών διασφαλίζεται καλύτερα μέσα από την εγκαθίδρυση της πολιτικής εξουσίας. Αυτό είναι το στοιχείο που προσδίδει ηθική νομιμοποίηση στο θεσμό της εξουσίας και είναι αυτό ακριβώς που δικαιολογεί έως σήμερα την άσκηση της.

Πρέπει εδώ να υπομνησθεί ότι από τον Hugo Grotius, τον Thomas Hobbes, τον John Locke τον Jean-Jacques Rousseau, έως τους σύγχρονους John Rawls και Robert Nozick, πολιτικοί φιλόσοφοι –παρ' ότι χρησιμοποιούν διαφορετικά επιχειρήματα– στηρίζουν τη σκέψη τους στην ίδια αφετηρία που εξηγεί την προέλευση της πολιτικής κοινωνίας: Στην έννοια του κοινωνικού συμβολαίου, δηλαδή μιας αρχικής, αμοιβαίας συμφωνίας, κατά την οποία τα συμβαλλόμενα μέρη καθορίζουν τούς νόμους που έκτοτε διέπουν τις σχέσεις τους. Αυτή η αμοιβαία συμφωνία θεωρείται ως καταστατική πράξη του θεσμού της πολιτικής εξουσίας.

Οι φιλόσοφοι, όπως αυτοί που προαναφέρθηκαν, δεν συμφωνούν πάντοτε ως προς το ακριβές περιεχόμενο της συμφωνίας. Διαφωνούν συνήθως ως προς την πρόταξη και ιεράρχηση των αγαθών που πρέπει να προστατεύει η εξουσία. Σε γενικές γραμμές, αυτά είναι το αγαθό της ζωής, το αγαθό της ελευθερίας, το αγαθό της ατομικής ιδιοκτησίας, το αγαθό της πολιτικής ισότητας και το αγαθό του κοινού συμφέροντος. Εκείνο όμως που εν προκειμένω έχει εξέχουσα σημασία δεν είναι εάν προτάσσεται το δικαίωμα της ελευθερίας ή αυτό της ατομικής ιδιοκτησίας. Το πιο ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι ότι κάθε φιλοσοφική προσέγγιση δέχεται τη θέσπιση της εξουσίας χάριν της επιτεύξεως ενός σκοπού. Αυτή ακριβώς η τελολογική διάσταση, η οποία και νομιμοποιεί την πολιτική εξουσία, είναι η ίδια που θέτει και τα όριά της. Εφ' όσον δηλαδή η εξουσία παραμένει πιστή στο σκοπό για τον οποίο θεσπίστηκε, τότε η εξουσία διαθέτει

ηθική στήριξη και οι πολίτες οφείλουν σ' αυτή υπακοή. Στην περίπτωση όμως κατά την οποία παρεκκλίνει του σκοπού της, τότε χάνει την ηθική της στήριξη, επομένως και την απαίτηση υπακοής. Μια εξουσία η οποία κατ' ουσίαν σφετερίζεται την ισχύ που οι πολίτες της έχουν εμπιστευθεί δεν είναι σε θέση να απαιτεί την υπακοή τους. Αυτή η θέση συνιστά το θεμέλιο λίθο του δικαιώματος της εναντίωσης των πολιτών απέναντι σε μια άδικη εξουσία με ασταθή ηθική στήριξη. Η πολιτική ανυπακοή είναι λοιπόν η απόπειρα των πολιτών να δείξουν στην εξουσία ότι αυτή παρανομεί, επειδή παραβιάζει την καταστατική συμφωνία. Σκοπός της είναι η μεταβολή των ενεργειών της πολιτικής και νομοθετικής εξουσίας, της κυβέρνησης ή του κράτους. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού, η πολιτική ανυπακοή καταφεύγει σε ενέργειες που απαγορεύονται από το νόμο ή το κράτος, καθώς και στη μη πραγμάτωση ενεργειών που επιβάλλονται από το νόμο ή το κράτος¹. Είναι αναγκαία η διευκρίνιση ότι φιλόσοφοι, όπως ο John Rawls, ο οποίος και ασχολήθηκε με το ζήτημα της πολιτικής ανυπακοής από τη δεκαετία του '60 (πολύ πριν από την έκδοση της *Θεωρίας της δικαιοσύνης*) υποστηρίζει ότι αυτή οφείλει να είναι μη-βίαη². Το επιχείρημα αυτής της προσέγγισης είναι ότι όσοι καταφεύγουν στην πολιτική ανυπακοή αποδέχονται ένα γενικό καθήκον υπακοής προς το νόμο και αναγνωρίζουν πως με τις ενέργειές τους δεν πρέπει να προξενήσουν μεγαλύτερες βλάβες στην κοινωνία από όσες έχει ήδη προκαλέσει η εξουσία.

Άλλοι, όπως ο Macfarlane, δεν θεωρούν αναγκαία τη διάκριση ανάμεσα σε βία και μη-βία στον ορισμό της πολιτικής ανυπακοής, ενώ ο Herbert Marcuse τάσσεται υπέρ της βίαης εναντίωσης με το αιτιολογικό ότι οι ήπιες, μη-βίαιες ενέργειες δεν είναι συντελεστικές³. Το ζήτημα της ηθικής δικαιολόγησης της άσκησης βίας είναι βεβαίως σημαντικό, εκφεύγει όμως από το πλαίσιο αυτής της εργασίας.

Κλασικό παράδειγμα πολιτικής ανυπακοής στην ειρηνική της έκφραση αποτελεί η στάση του Αμερικανού διανοητή του δεκάτου ενάτου αιώνα Henry David Thoreau, όταν η χώρα του κήρυξε τον πόλεμο στο Μεξικό. Για τον Thoreau η κυβέρνηση η οποία εκμεταλλεύεται τους πόρους που της εξασφαλίζει η εργασία των πολιτών για την επίτευξη επιβλαβών και ανήθικων στόχων παραβιάζει την αρχική συμφωνία. Εκρίνε λοιπόν ότι ο πόλεμος ήταν αναιτιολόγητος και θα προξενούσε μεγάλες καταστροφές σε μια φτωχή και αδύναμη χώρα. Για να μη συνδράμει στην τέλεση αυτού του εγκλήματος, εκείνος αρνήθηκε να καταβάλλει το φόρο που του αναλογούσε⁴.

Η εύστοχη σύνδεση της έκνομης κυβέρνησης με το ηθικό καθήκον της πολιτικής ανυπακοής στην οποία προέβη ο Thoreau έχουν από τότε καταστήσει την

πράξη του συμβολική και τα επιχειρήματα του κλασικά. Δεν είναι τυχαίο ότι το κίνημα ενάντια στον πόλεμο του Βιετνάμ κατέφυγε σε αυτά για να δικαιολογήσει την εναντίωση του σε έναν άδικο πόλεμο.

Είναι εύκολη η μομφή ότι ενέργειες, όπως αυτή του Thoreau, είναι εξαιρετικά μετριοπαθείς (ανώδυνες για την εξουσία) και άρα εκ προοιμίου καταδικασμένες σε αποτυχία. Όμως όσοι αρέσκονται σε ρητορικές υπερβολές, θέτοντας ουτοπικά αιτήματα ως αναλογισθούν τι αντίκτυπο θα είχε η γενίκευση αυτού του είδους της απάντησης των πολιτών. Αν δηλαδή, για παράδειγμα, όλοι όσοι θεώρησαν ηθικά ασταθή την πρόσφατη εισβολή στο Ιράκ, αποφάσιζαν να μη πληρώσουν φόρους στις κυβερνήσεις των χωρών που συμμετείχαν σε αυτήν ή την ενέκριναν.

Ασφαλώς οι παραβιάσεις των ατομικών δικαιών δεν συνδέονται πάντα με τη βίαιη κατάκτηση και κατοχή. Ο Martin Luther King, για να θεμελιώσει τα πολιτικά δικαιώματα των μειονοτήτων στις Ηνωμένες Πολιτείες, καταφεύγει κι αυτός στη γραμμή σκέψης του Thoreau. Μάλιστα, αναζητώντας επιπλέον στήριξη των επιχειρημάτων του, παραπέμπει στο Θωμά τον Ακρινάτη για να εκφράσει την άποψη ότι η ανυπακοή σε έναν άδικο νόμο δεν συνιστά παραβίασή του, διότι ένας άδικος νόμος δεν θεωρείται νόμος⁵. Ο Ακρινάτης, έχοντας δεχθεί ως σκοπό της πολιτικής εξουσίας την ευημερία των πολιτών διά μέσου της ύπαρξης δίκαιων νόμων, υποστήριξε ότι, εφ' όσον οι νόμοι δεν είναι δίκαιοι και δεν συντελούν προς την επίτευξη αυτού του σκοπού, οι πολίτες δεν δεσμεύονται να τους υπακούουν. Αναγνώριζε δηλαδή το δικαίωμα της πολιτικής ανυπακοής, υπό την αίρεση ότι η άσκησή του πρέπει να γίνεται μόνο όταν το αποτέλεσμά της θα ήταν πιο επωφελές για την κοινότητα, από ό,τι η παραμονή της υπό την κυριαρχία μίας άδικης κυβέρνησης⁶.

Εφ' όσον η ευημερία των πολιτών γίνει δεκτή ως γενικότερος στόχος της πολιτικής εξουσίας, πρέπει να εξεταστεί τί συμβαίνει, όταν η αμέλεια ή η κακή νομοθεσία της κυβέρνησης στρέφεται εναντίον των πολιτών. Αυτό το φαινόμενο παρουσιάζεται, όταν, για παράδειγμα, η νομοθεσία επιταχύνει την καταστροφή του περιβάλλοντος, ενισχύει την εταιρική κυριαρχία καταπιέζοντας το άτομο, οδηγεί μεγάλο μέρος του πληθυσμού σε φτώχεια και εξαθλίωση. Το ίδιο συμβαίνει στην περίπτωση κατά την οποία η κυβέρνηση αθετεί τις προγραμματικές της δηλώσεις, οι οποίες μπορούν να θεωρηθούν ως μετασχηματισμός της αρχικής συμφωνίας. Σε αυτές αλλά και σε πολλές παρόμοιες περιπτώσεις μπορεί να υποστηριχθεί ότι η κυβέρνηση έχει πια απωλέσει την ηθική στήριξη που επιτάσσει την υπακοή των πολιτών στις επιταγές της. Σύμφωνα με όσα έχουν εκτεθεί η εναντίωση σε αυτές τις ενέργειες είναι πράξη που μπορεί εύκολα να δικαιολογηθεί· αντίθετα, η υπακοή σε μια τέτοια έκνομη εξουσία συνιστά ηθικό αδίκημα.

Οι διαμορφωτές της θεωρίας της μη-συμμετοχής, που είναι ιστορικά συνδεδεμένη με τους Tolstoy και Gandhi, διατείνονται ότι η ανυπακοή σε έναν άδικο νόμο είναι υποχρέωση, όπως είναι υποχρέωση και η μη συνεργασία με μια άδικη εξουσία⁷. Υποστηρίζουν μάλιστα ότι, προκειμένου να αποφευχθεί η συμμετοχή και εν τέλει η σύνενοχή των πολιτών με μια τέτοια εξουσία, αυτοί οφείλουν να αρνηθούν τη συμμετοχή τους σε κρατικούς θεσμούς, δηλαδή "...να μη στρατεύονται, να μη γίνονται φοροεισπράκτορες, δικαστές και αστυνομικοί"⁸. Ανάλογες θέσεις έχει εκφράσει και ο Noam Chomsky, για τον οποίο η πολιτική ανυπακοή σε μια παράνομη εξουσία, είναι ηθική αναγκαιότητα⁹.

II. Ανάπτυξη επιχειρημάτων

Στη συνέχεια αναπτύσσονται τα τέσσερα επιχειρήματα που ανατρέπουν την αντίληψη κατά την οποία, η πολιτική ανυπακοή μπορεί να δικαιολογηθεί, μόνο σε ολοκληρωτικά καθεστώτα. Το πρώτο είναι θεωρητικό: Ακόμη και αν επρόκειτο για την πιο ικανή και καλοπροαίρετη εξουσία, δεν είναι δυνατόν να τεκμηριωθεί ότι αυτή αποτελεί εκ προοιμίου τον αυθεντικό εκφραστή των αξιών του δικαίου, του ορθού, του ηθικού. Για λόγους ιδιοτέλειας ή αδυναμίας η εξουσία, ακόμη και μια νόμιμη, εκλεγμένη εξουσία, ενδέχεται να παρεκκλίνει του σκοπού για τον οποίο θεσπίστηκε και να μη μεριμνά για την επίτευξη του. Μια εξουσία που υποπίπτει σε αυτήν την παράβαση στερείται ηθικής νομιμοποίησης και οι απαιτήσεις της δεν μπορούν να είναι δεσμευτικές για τους πολίτες. Το γεγονός ότι αυτή μπορεί να είναι η εξουσία μιας δημοκρατικής χώρας, από μόνο του, δεν σημαίνει τίποτε. Οι νομοθετικές της επιταγές στερούνται ηθικής στήριξης, έχουν το ίδιο κύρος με αυτό μιας καθ' όλα αυθαίρετης δικτατορικής εξουσίας.

Δεύτερον, όπως αποδεικνύεται στην πράξη, το δικαίωμα της πολιτικής ανυπακοής έχει νόημα μόνον υπό συνθήκες δημοκρατίας. Ένα αυταρχικό, ανελεύθερο καθεστώς, ασφαλώς και δεν επιτρέπει τέτοιες συμπεριφορές. Αντιθέτως τις καταστέλλει, τις τιμωρεί και μάλιστα με βάνανσο τρόπο, ιδίως όταν αντιλαμβάνεται ότι αυτές είναι ικανές να οδηγήσουν στην ανατροπή του. Ο John Rawls επισημαίνει σχετικά ότι η πολιτική ανυπακοή μπορεί να εφαρμοστεί μόνο σε μια δημοκρατική κοινωνία δικαίου. Ένα χώρο δηλαδή όπου επικρατούν συνθήκες "σχεδόν δίκαιης κοινωνίας"¹⁰.

Τρίτον, υπάρχουν πολλά απτά παραδείγματα παραβίασης κατασταστικών δικαιών, που παρατηρούνται ακόμη και σε πολιτεύματα τα οποία διατηρούν τα μορφολογικά χαρακτηριστικά μιας ευνομούμενης πολιτείας¹¹. Δυστυχώς οι έννοιες των προληπτικών διώξεων και συλλήψεων με την υποψία ότι κάποιος

μπορεί να τελέσει αδίκημα –παρ’ ότι θυμίζουν έντονα την περίοδο του Μακαρθισμού– δεν αφορούν μόνο στο παρελθόν. Μάλιστα τα τελευταία χρόνια η αλλόγιστη εμμονή στην προστασία της κοινωνίας από την τρομοκρατία έχει συνδεθεί με την καταπάτηση δικαιωμάτων, όπως ο σεβασμός των προσωπικών δεδομένων, η ελευθερία έκφρασης, το δικαίωμα στη νομική υπεράσπιση, και στην αρχή ότι κάθε ένας είναι αθώος μέχρι αποδείξεως του εναντίου.

Ασφαλώς δεν είναι απόλυτο ότι το κίνητρο πίσω από κάθε τέτοιο περιορισμό είναι πάντοτε σκοτεινό. Η εξουσία μπορεί από φόβο, από τάση υπερπροστασίας και ανασφάλειας να προχωρήσει σε περιστολή των ατομικών δικαίων. Ασχετα όμως με το στοιχείο που την ωθεί σε τέτοιες ενέργειες, είναι δεδομένο πως, όταν προσφύγει σε αυτές, παραβαίνει την αρχική συμφωνία.

Τέταρτον, το επιχείρημα ότι στη δημοκρατία, όσοι εναντιώνονται στη βούληση της κοινοβουλευτικής εξουσίας, εναντιώνονται ουσιαστικά στη λαϊκή βούληση διαταράσσοντας την κοινωνική γαλήνη δεν ευσταθεί. Η πολιτική εξουσία θεσμοθετήθηκε αρχικά, επειδή κρίθηκε ότι έτσι διαφυλάσσονταν πιο αποτελεσματικά τα δικαιώματα των ανθρώπων και αυτή η βεβαιότητα τη συντηρεί και δικαιολογεί έως σήμερα την άσκηση της.

Οι ίδιοι οι πολίτες ανέθεσαν στην εξουσία τη διαφύλαξη των ατομικών τους δικαιών. Εφόσον όμως η εξουσία όχι απλώς δεν τα διαφυλάσσει, αλλά τα παραβιάζει, τότε αναιρεί το σκοπό της ύπαρξής της. Αυτό που συμβαίνει είναι ότι οι διορισμένοι υπερασπιστές της λαϊκής βούλησης, μετατρέπονται σε αυτόκλητους πολέμιούς της. Δεν πρέπει λοιπόν να μας παραξενεύει ότι οι πολίτες δεν μένουν παθητικοί θεατές αυτής της μεταβολής. Παράδοξο θα ήταν το αντίθετο. Οι πολίτες που καταφεύγουν στην πολιτική ανυπακοή δεν κάνουν τίποτα άλλο, από το να απαντούν στην επίθεση της εξουσίας, υπεραμυνόμενοι των καταστατικών τους δικαιών¹². Η ευθύνη της διατάραξης δεν μπορεί επομένως να βαρραίνει αυτούς που εναντιώνονται. Αντίθετα, όπως υποστηρίζει και ο Rawls, βαρραίνει όσους κάνουν κατάχρηση της εξουσίας που τους εμπιστεύτηκαν οι πολίτες, καθιστώντας με αυτόν τον τρόπο δικαιολογημένη την καταφυγή στο δικαίωμα της πολιτικής ανυπακοής¹³.

III. Καταληκτικές παρατηρήσεις

Σε άλλες εποχές και καθεστώτα η επιβολή της εξουσίας ήταν συχνά βίαιη και απροκάλυπτη. Τα παλαιά εγκλήματα αυταρχικών δικτατόρων, όπως αυτά των Κόκκινων Χμερ στη Καμπότζη ή του Πινοσέτ στη Χιλή, είναι ίσως εύκολο σήμερα να αναγνωρισθούν ως τέτοια. Ας σημειωθεί βεβαίως πως την περίοδο του

ψυχρού πολέμου και οι Δυτικές και οι σοσιαλιστικές χώρες διατείνονταν ότι ελευθερία υπήρχε μόνο σε αυτές, ενώ εγκλήματα διέπρατταν μόνον οι “άλλες”. Τώρα που η αντιπροσωπευτική δημοκρατία έχει επικρατήσει, υποστηρίζεται και πάλιν ότι εγκλήματα διαπράττονται μόνο όπου η δημοκρατία απουσιάζει. Στην εποχή μας είναι ίσως λιγότερο πιθανό ότι μια δημοκρατικά εκλεγμένη κυβέρνηση θα παραβιάσει τα δικαιώματα των πολιτών, όπως θα συνέβαινε εάν στη θέση της βρισκονταν μια κυβέρνηση που είχε αναλάβει την εξουσία διά της βίας. Όντως τα σύγχρονα πολιτεύματα είναι πολύ περισσότερο ευαίσθητα στην κοινή γνώμη, οι κυβερνήσεις δεν μπορούν να επιβάλλονται αποκάλυπτα, όπως γινόταν στο παρελθόν. Χρειάζεται η επίφαση της σύμπνοιας και της συμμετοχής που εξασφαλίζει η δημοκρατία. Επειδή όμως η πραγματική δημοκρατία είναι απρόβλεπτη, άρα και επικίνδυνη για όσους θέλουν να τη χρησιμοποιούν ως άλλοθι, αυτή μετατρέπεται σε τυπική διαδικασία. Εμφανίζεται λοιπόν η δημοκρατία ως κολυμβήθρα του Σιλβάμ που καθαγιάζει άνομα μέσα και παρέχει το εύκολο άλλοθι της αναγκαιότητας της υπακοής: Όμως η πραγματικότητα έρχεται να δείξει ότι εγκλήματα δεν τελούνται αποκλειστικά και μόνον από αιμοδιψείς δικτάτορες. Θα ήταν κακοπροαίρετος όποιος υποστήριζε πως τα στρατοκρατούμενα προτεκτοράτα της Λατινικής Αμερικής που αναπτύχθηκαν κατά την δεκαετία του '70 τείνουν σήμερα να αντικατασταθούν από χώρες δορυφόρους στις οποίες γίνεται εξαγωγή και εγκαθίδρυση φαινομενικής δημοκρατίας με σκοπό την καλύτερη συγκάλυψη των παρανομιών;

Και δεν είναι μόνον ο τρίτος κόσμος. Χώρες με φιλελεύθερη παράδοση όπως η Βρετανία προβαίνουν σε πρωτοφανείς νομοθετικές ρυθμίσεις. Ο νόμος Περί αντιτρομοκρατίας, εγκληματικότητας και ασφάλειας επιτρέπει την επ' άοριστον κράτηση αλλοδαπών υπηκόων καθώς και τη χρήση αποδεικτικών στοιχείων που αποσπάστηκαν με βασανιστήρια¹⁴. Είναι εξαιρετικά θλιβερό ότι οι προληπτικές συλλήψεις, οι βασανισμοί, τα εγκλήματα πολέμου, τα Γκουαντάναμο λερώνουν το μητρώο των δημοκρατικών χωρών, που υποτίθεται πως σέβονται τα ανθρώπινα δικαιώματα και διατείνονται ότι είναι οι θεματοφύλακες του Διαφωτισμού.

Η πρόσφατη Έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας έρχεται να ταράξει την εφησυχασμένη αταραξία του κατά Tocqueville *homo democraticus*: “Οι κυβερνήσεις χάνουν την ηθική τους πυξίδα, θυσιάζοντας τις οικουμενικές αξίες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε μια τυφλή επιδίωξη ασφάλειας... Το πρόγραμμα παγκόσμιας ασφάλειας που προωθεί η κυβέρνηση των Η.Π.Α είναι χρεωκοπημένο από πλευράς προγράμματος και αρχών... Χρησιμοποιώντας προκαταβολικά στρατιωτική βία, όπου και όποτε αυτή επιλέγει, έχει βλάψει τη δικαιοσύνη και την ελευθερία και έχει κάνει τον κόσμο πιο επικίνδυνο”¹⁵.

Αυτά τα δεινά είναι δυνατόν και συντελούνται, μόνο και μόνο επειδή ορισμένοι άνθρωποι έχουν δεχθεί παθητικά ότι η εξουσία κατέχει το μονοπώλιο της ηθικής και υπακούουν στα τυφλά εντολές, χωρίς ποτέ να τις κρίνουν. Όμως η κρίση των νόμων και των κανόνων και η εναντίωση στον παραλογισμό, μόνο προς όφελος της ανθρωπότητας μπορούν να λειτουργήσουν. Επομένως σε μια σύγχρονη δημοκρατία, σε ένα πολιτικό περιβάλλον όπου επικρατούν συνθήκες σχεδόν δίκαιης κοινωνίας, το δικαίωμα της πολιτικής ανυπακοής δεν συνιστά αναχρονισμό. Συνιστά μια αξιόπιστη δικλίδα ασφαλείας, η οποία το συμπληρώνει, το καθιστά πιο δίκαιο και πιο ασφαλές.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ο ορισμός αυτός πλησιάζει στη διατύπωσή του αυτόν του Macfarlane, Leslie J. Macfarlane. *Political Disobedience*, London, 1971, σελ. 13.
2. John Rawls, *A Theory of Justice*, Oxford University Press, 1974, (1971) σελ. 364.
3. Herbert Marcuse, *Das Ende der Utopie*, Berlin, 1967, Herbert Marcuse, *Das Ende der Utopie*, Berlin, 1967, μτφρ. Χέρμπερτ Μαρκουόζε, *Το τέλος της ουτοπίας*, Αθήνα, 1985, σσ. 47-72.
4. Πρβλ. H. D. Thoreau, *Walden and Civil Disobedience*, Penguin 1986 (1866), σσ. 385-386, πρβλ. H. D. Thoreau *Walden; or Life in the Woods*, New York 1960 (1854) σσ. 74, 78. Το περιστατικό συνέβη το 1845 και έδωσε την αφορμή για μια διάλεξη του Thoreau με τίτλο *The Rights and Duties of the Individual in relation to Government*. Από αυτήν προήλθε το κείμενο, που πρωτοδημοσιεύτηκε το 1849 στην έκδοση *Aesthetic Papers* της Elizabeth Peabody με τίτλο *Resistance to Civil Government*. Το 1866, τέσσερα χρόνια μετά το θάνατο του Thoreau, στη συλλογή *A Yankee in Canada, with Anti-Slavery and Reform Papers*. δόθηκε στο δοκίμιο ο τίτλος *Civil Disobedience*.
5. Martin Luther King, *Letter from Birmingham City Jail*, παρὰ Hugo A. Bedau, *Civil Disobedience in Theory and Practice*, New York, 1969, σελ. 77.
6. *Summa Theologica, Secunda Secundae*, Qu. 42, Art 2.
7. Βλ. Mohandas Gandhi, *Nonviolent Resistance*, New York 1961, σελ. 238.
8. Leo Tolstoy, *The Law of Love and the Law of Violence*, (1909) tr. Mary Tolstoy, 1970, σελ. 60.
9. Noam Chomsky, "Intolerable Evils Justify Civil Disobedience", στο H. A. Bedau, *Civil Disobedience in Theory and Practice*, New York, 1969, σσ. 201-204.
10. "Nearly just society" είναι ο ακριβής όρος και δηλώνει μια κοινωνία η οποία σε γενικές γραμμές πληροί τις προϋποθέσεις για να θεωρηθεί ως κοινωνία δικαίου, παρ' ότι σε αυτήν ανακύπτουν προβλήματα που δικαιολογούν το δικαίωμα της πολιτικής ανυπακοής. Βλ. John Rawls, *A Theory of Justice*, Oxford University Press, 1974, (1971) σσ. 351, 363.
11. Πρβλ. Γιώργου Ν. Πολίτη, *Το δικαίωμα της πολιτικής ανυπακοής και η φιλοσοφία του John Locke*, Εκδόσεις Έννοια, Αθήνα 2004.
12. Πρβλ. Peter Laslett ed., *John Locke, Two Treatises of Government*, Cambridge, 1997, (1960). IV, 24, XIX, 226.

13. Πρβλ. Γιώργου Ν. Πολίτη, "John Rawls (1991-2002)-Η επανασύνδεση ηθικής & πολιτικής φιλοσοφίας", *Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση*, τόμος 20, τεύχος 59, Μάιος 2003, σσ.188-89.
14. "Response to 11 September 2001" <http://web.amnesty.org/report2004/gbr-summary-eng>
15. Καθημερινή, 27 Μαΐου 2004.

ΓΙΩΡΓΟΣ Ν. ΠΟΛΙΤΗΣ
ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ